

Kırgızistan'da Dünden Bugüne Sosyoloji Tarihinin Gelişim Süreçleri

Samarbek Sırgabayev*

Giriş

Dünyada sosyoloji bilimi diğer pek çok bilimle mukayese edildiğinde henüz çok yenidir denilebilir. Böyle olmasına karşın yaklaşık iki yüz yıldan fazla süredir oluşum ve gelişim tarihinde bir takım süreçleri başından geçirmiş olmanın öz güveniyle bugün dünden daha etkin seyir izlemektedir. Günümüzde yaşanan sosyal vakaların izahında sürekli yeni bilimsel görüşler, kavramlar ve teorilerin ortaya çıkması bunun bariz kanıtıdır. Sosyoloji biliminin tarihi gelişim sürecine büyük katkısı dokunanlar arasında şüphesiz geleneksel olarak Batı ülkelerinden bahsedilebilir. Daha net ifade etmek gerekirse ABD, Fransa, Almanya, İngiltere (“Büyük dörtü”) ilk sırada gelir. Gerçekten de kabul etmek gerekirse ve genel bilgilere bakılacak olursa sosyolojik teori eserlerinin hemen hemen %70’ini adı geçen ülkeler tarafından ortaya konduğu görülür.

Söz konusu dönemde Doğu ülkelerinin, bunlar arasında özellikle Türk dilli ve soylu ülkelerin sosyolojisinin hali, oluşum ve şekillenme tarihi, küresel sosyoloji alanındaki yeri, önemi ve gelişim meseleleri üzerinde yeterince durulmadığı ve dikkat edilmediği barizdir. Bahsi geçen ilgisizlik ve kayıtsızlık bugün de halen devam etmektedir. Bunlar içerisinde Kırgızistan’ın adını da zikretmek gerekir. Bu anlamda Kırgızistan sosyoloji tarihi çok yenidir, bu süreç Sovyetler Birliği döneminde başlamış, Kırgızistan’ın bağımsızlığını kazanmasıyla Sovyetler Birliği sonrasında etkin şekilde gelişim hamleleri yapılmasına karşın ciddi ölçüde araştırılmamıştır.

Kırgızistan sosyoloji tarihinin oluşum süreçleri ve bugünkü durumu nedir? Geleceğe dönük olarak gelişim istikameti ne yöndedir? Küresel dünyada sosyoloji ile bütünleşme, uluslararası tecrübe paylaşımı, teorik ve pratik açıdan ilerleme nasıl olur? Tarihi bilmeden olayların arka yüzünü anlamadan, sorunlara bugünkü veriler bazında değer biçmekle geleceğin doğru tahlil edilemeyeceği kesindir. Bu sebeple bağımsızlık sonrası Kırgızistan sosyolojisinin oluşum tarihinin özelliklerini

* Dr. Öğr. Üyesi, K. Karasayev Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bişkek/KIRGIZİSTAN, samar_s@inbox.ru

ve gelişim meselelerini özverili ve dikkatlice analiz edilmesi mühim bir görev olarak bekler. İlgili bildiride bahsi geçen dönemlere ilişkin olarak Kırgızistan'da sosyoloji tarihinin gelişim evreleri üzerinde durulurken yukarıdaki sorunlara cevap aranmaya çalışılmıştır.

Dünya sosyolojisinin kurumsallaşma tarihi 200 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Fakat sosyoloji en eski araştırma alanı konusunda çok genç bir bilim dalıdır diyebiliriz (R. Merton). Gerçekte sosyoloji alanındaki fikirler ve bakış açılarının antik dönem ve Müslüman Rönesans'ından başlayarak, endüstriyelleşme dönemine kadar da var olduğu bilinmektedir.

Günümüzde sosyolojinin gelişim coğrafyası çoğunlukla beş kıtayı kapsamaktadır. Bu global seviyedeki bilimsel hareketlenmeden Kırgızistan'da geri kalmış değildir. Bundan dolayı sosyolojinin Kırgızistan'da bilim ve meslek bakımından gelişiminin kendi tarihi vardır. Bu tarihi süreci şimdilik iki döneme ayırmak uygundur düşüncesindeyiz. Ne için "şimdilik"? Bunun sebebini aşağıda açıklayacağız. Birinci dönem Sovyet dönemidir ve kırk yıllık zamanı içine almaktadır. İkinci dönem Pos-Sovyet dönemidir ve sadece çeyrek asırlık zamanı kapsamaktadır. Elbette tarih ölçütü ile ele aldığımızda bu çeyrek asırlık zaman azdır. Az olmasına karşın maalesef günümüze kadar Kırgız sosyolojisinin gelişim tarihi, resmi kurumsallaşma tarihi, henüz yeterli seviyede araştırılmış değildir. Örneğin Sovyet dönemine kadarki Kırgız milli fikir adamlarının düşünce mirası sosyolojik açıdan çoğunluğu ele alınmamış haldedir. Sovyet dönemindeki Kırgız sosyolojisi hakkında da bilgiler çok azdır. Fakat Pos-Sovyet dönemdeki sosyolojinin geleceğini inceleme ihtiyacı çoktan gelmiştir.

Bundan dolayı dünya çapındaki sosyolojik süreçten geri kalmamak için sosyolojinin tarihini belirleme, gelişim sürecini dikkatle inceleme, mevcut durumunu belirleme, ne tür başarılar ve eksiklikler olduğunu, ne tür problemler ve çağrılar karşısında olduğunu araştırmak, anlamak ve geleceğe yönelik gelişim stratejileri belirlemek günümüz Kırgız sosyolojisinin en önemli ödevlerindedir. İşte bundan dolayı verilen sorulara cevap bulmak ve Kırgızistan'da global anlamdaki sosyolojinin bilim, meslek bakımından gelişim özellikleri incelenmeye çalışılmaktadır.

Sovyet Dönemi: İlk Ampirik Araştırmalar

Sovyet dönemi Kırgızistan'da ilk sosyolojik araştırmalar XX. yüzyılın ikinci bölümde yürütülmeye başlanmıştır. Küçük dağlı tarım ülkesindeki bu araştırmaları, günümüz bakış açısıyla büyük başarı olarak değerlendirebiliriz. Böyle olmasına

karşın bu araştırmalar Sovyet toplumunda sosyolojinin yenilenme dönemi fikirlerinin temelinde gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Bu durum çoğunlukla sosyolojiye karşı eskiden oluşan eleştirel fikirlerden, sadece “burjuvazi” bilimi olarak görülmesinden uzaklaşma, yani Stalin’in totaliter rejiminin “yumuşamasına” bağlıdır. Fakat sosyolojinin resmi olarak tanınmasına, kurumsal seviyeye sahip olup gelişmesine daha uzun zaman vardır.

Bütün Sovyetler alanında sosyolojik araştırmaların yavaştan gelişiminin güç almasıyla birlikte Kırgız SSCB’sinde de ilk hareketlenmeler başlamıştır. Ampirik sosyolojinin tarihi A. Tabaldiyev’le (1935-1975) alakalıdır. 1996 yılında Kırgız Milli Üniversitesi’nde bu bilim adamının desteğiyle SSCB’de ilk defa Sosyolojik laboratuvar kurulmuştur. Laboratuvarında heyecanlı genç filozoflar, tarihçiler, dilciler, ekonomistler ve matematikçiler çalışmıştır. Bunların çoğunluğu Sovyet ve Pos-Sovyet dönemi büyük bilim adamı olarak kendilerini geliştirmişlerdir.

Asanbek Tabaldiyev Öğrencileriyle 1968

Kaynak: <http://www.foto.kg/galereya/2460-istoricheskie-lichnosti-tabaldiev-asanbek-tabaldievich.html>

İlk sosyologlar konuların geniş ölçüde çoğunluğunu araştırmışlardır: aile, edep ahlak davranışları, kültürel gelişim, sosyal yapı, etnik ilişkiler, iç göç. Yavaş yavaş tecrübe edinerek araştırmanın metodolojisini, metot ve tekniğini geliştirmişlerdir. Anket türleri, gözlem, belge ve verileri analiz etme yöntemlerine ek olarak

araştırılan objelerin “sosyal kimliklerini”, “sosyal haritasını” ve “sosyal portrelerini” ve tahmin modellerini de kullanmışlardır. Arşiv bilgilerine göre “1966 yılından 1975 yıllarına kadar Kırgız SSCB’de temsilcili seçme yöntemiyle yürütülen anketlere 20.000’den fazla işçi, Kolhozcular, devlet görevlileri, entelektüeller ve öğrenciler, 50’den fazla etnik yapıdaki katılımcılar katılmıştır. Bu araştırmalar ilk olarak Oş, Çüyü ve Isık-Köl Bölgelerinde yürütülmüştür”¹. Yavaş yavaş anket coğrafyası genişlemiştir.

Sovyet döneminde yürütülen sosyolojik araştırmalar çeşitli konular üzerine yapılmıştır onları genelleştirerek aşağıdaki konulara ayırmak mümkündür.

Aile ve Etnoslar Arası İlişkiler (1960-1970 Yılları Arası)

Örneğin “Halkın yaşamında ulus ve diğer uluslarla olan ilişki anlayışı”, “siz ve halkın kültürü”, “size göre nikâh ve aile” vb. konulardır. Bu araştırmalar kapsamında çok ulusluluk anlayışının durumu, ana unsur milletin (Kırgızların) edep ahlak ve kültürel seviyesini, milletler arası ailedeki eşlerin ilişkilerini geliştirme konuları incelenmiştir². Milletler arası ilişkiler konusuna önem verilmesi çoğunlukla o dönemdeki devlet siyasetiyle alakalıdır. Buna bağlı olarak çok uluslu toplumlardaki ilişkileri güçlendirme, etnik anlayıştan yukarı seviyede yer alan “Sovyet vatandaşı” kimliğinin oluşumuna büyük önem verilmiştir. Nüfus sayımı verilerine göre 70’li yıllarda Kırgızistan’da 80’den fazla millete mensup kişi yaşamaktadır (Tablo 1’e bakınız) ve oran olarak Ruslar (% 21,5) Kırgızlardan (% 52,4) sonra gelmektedir (Kırgız Cumhuriyetinin Bağımsızlığının 20. Yılı, 2011).

Tablo 1

Ülkede Yaşayan Hakların Yıllara Göre Nüfus Dağılımı			
	1989	1999	2009
Kırgızlar	2 229 700	3 128 100	3 804 800
Ruslar	916 000	603 200	419 600
Özbekler	550 100	665 000	768 400
Dunganlar	36 900	51 800	58 400
Uygurlar	36 800	46 900	48 500
Diğer	487 700	327 900	263 100

1 Kubanbek Bekturganov, “Kırgızstanda Sosyologiyanın Kalıptanış Cönündö”, *Koomduk İzildöölör Curnalı*, №10, 2008, s. 47.

2 Yu. L. Nemeşina, *Kırgızstan’dagi Orustardın Etnostuk Tüzümünün Kalıptanış*, Bişkek 2010, s. 25.

Sosyolojik araştırmalar 70-80'li yıllar içinde uluslararası ilişkinin sarsılması sonucu oluşan kavgaların çoğunlukta olmadığı anlaşılmıştır. Maalesef bu durum uzun zaman devam etmemiştir. 90'li yıllara doğru durum birden değişmiş ve uluslararası ilişkiler keskinleşmiştir. Fakat bu başka bir tarih konusudur.

İşçi Grupları ve İşyerleri

Bu konu Sovyet dönemindeki önemli konulardan birisidir. İşçi gruplarını araştırma, sanayi alanındaki gelişimin yeni sosyal kaynaklarını bulma amacıyla yürütülmüştür. Bilim adamı K. Bekturganov'un belirttiği gibi: sosyologlar, bölge, reyon, şehir ve köylerdeki işyerlerinin sosyal gelişim planlarını oluşturma işine dâhil olmuşlardır. Örneğin Kırgızistanlı sosyolog A. Tişin, "Nırın girdo kuruluş" firmasının kurduğu sanayi kuruluşlarında çalışanları, çalıştıkları yerde kalmaları ve sabitleme konularında 1979-1985 yıllarında yürütülen araştırmanın başkanlığını yapmıştır. Aynı zamanda işçi gruplarındaki ilişki ve davranışları sosyolojik açıdan incelenirken uluslararası ilişki kriterlerine özel önem verilmiştir. Çok uluslu işçi gruplarında insanlar arası ilişki olumlu anlamda gelişmiştir. Fakat bu ilişkiler sonucunda ortaya çıkan çok uluslu ailelerde gelenek, örf ve adet, dil ve kültürün birbirleriyle bütünleşebileceği kanısına varılmıştır³.

İç Göç ve Şehir Koşullarına Uyum

Köylü gençlerin iç göçleri ve şehir sanayi işyerlerine adapte konularında sosyolojik araştırmalar Prof. Kusein İsayev'in başkanlığında yürütülmüştür. Endüstriyellemeye yönelmiş Kırgız SSCB'si için bu alandaki çalışmalar çok önemliydi. "Kırgız gençlerinin ülkenin sanayi işletmelerine uyumu" adlı temadaki sosyolojik araştırmaların bünyesinde 1988-1991 yılları arasında 4422 katılımcı ile anket çalışması yapılmıştır. Bunların içinde 1242 ilköğretim mezununun mesleki alanlarına yönelik mesleki yönlendirmeleri incelenmiştir⁴.

Bahsedilen araştırmalar 1983 yılında K. İsaev'in katkısıyla Frunze Politeknik Enstitüsü'nde (Günümüz Kırgız Teknik Üniversitesi) kurulan sosyolojik araştırmalar laboratuvarının bünyesine eklenmiştir. Bu laboratuvar 1993 yılında Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi bünyesine geçirilmiş ve bu güne kadar çalışmalarına devam etmektedir.

3 Kubanbek, agm., "Kırgızstanda Sostsiologiyannın Kalıptanışı"... , s. 48.

4 Kusein İsaev, *Kırgız Sostsiologiyası: Kalıptanışı Cana Öñügüşü*, Bişkek 2010, s. 54.

Pos-Sovyet Dönemi: Sosyolojinin Bilim ve Meslek Olarak Gelişimi

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsız Kırgızistan ağır problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Geçiş dönemi başlamış ve buna önemli sosyo-ekonomik ve siyasi zorluklar da eklenmiştir. Buna rağmen sosyoloji bilim ve meslek olarak gelişimini sürdürmüştür.

Pos-Sovyet basamağında sosyolojinin pratik bilim olarak daha da gelişmesini sağlayan durumlar Sovyet döneminin sonunda ortaya çıkmıştı. Bahsedecek olursak 1983 yılında Frunze Politeknik Enstitüsü'nde kurulan sosyoloji laboratuvarı (K. İsaev) ve 1984 yılında Kırgız Milli Üniversitesi bünyesinde kurulan Ülkenin Sosyal Fikirleri Araştırma Merkezi (K. Bekturganov) sosyolog mesleğinin kurumsallaşmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu süreç elbette konuyla alakalı insan kaynağı olmadan gelişemezdi. Bundan dolayı bağımsızlık öncesi 1991-1995 yılları ilmi kadroların ilk gurubunun oluşması Kırgız sosyolojisinin kurulmasına büyük ivme katmıştır. Bu dönem aralığında Moskova ve San Petersburg'taki (Rusya) büyük merkezlerde aile, etnik, kültür, köy, siyaset sosyolojileri alanında 15 bilim doktoru yetişmiştir.

Sosyoloji alanında çalışmalar yapan bilim insanlarını bir çatı altına toplayan kurumun oluşturulması, gelişime yeni seviye kazandırmıştır. 1989 yılı Sovyet Sosyoloji Derneğinin Kırgız şubesi olarak açılan kurumun bünyesinde 1990 yılında Kırgız Sosyologları Toplumu, 2010 yılında ise Kırgızistan Sosyoloji Derneğinin (ISA) kurulması ve aynı yıl Uluslararası Sosyoloji Derneğinin (ISA) tam üyesi olarak kabul edilişi büyük bir başarı olarak değerlendirebiliriz. Bu konularda bahsedilen derneğin kurucusu ve başkanı K. İsayev'in önemli gayretleri olduğunu belirtmemiz gerekir.

1994 yılı Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi sosyoloji bilimi ve mesleğinin merkezi haline gelmiştir⁵. Bu yükseköğretim kurumunda Kırgızistan'ın ilk sosyoloji kürsüsü kurulmuş ilk öğrencilerini kabul etmeye başlamıştır. Son 24 yıl içerisinde bu kürsü bünyesinde 1200'den fazla sosyolog yetişmiştir. Günümüzde Kırgızistan'da BGU (K. Karasayev Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi)'dan başka sosyolog yetiştiren üç üniversite vardır. Bunlar: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (2008'den itibaren), Orta Asya Amerikan Üniversitesi (1998'dan beri) ve Kırgız Milli Üniversitesi (1999'dan beri). Bu durum yeri geldiğinde rekabet ortamı oluşturup

5 Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi, 1979 yılında kurulan Rus Dili ve Edebiyatı Pedagoji Enstitüsü bünyesinde 1994 yılı tekrar düzenlenmiştir. 2005 yılından itibaren Üniversiteye Kusein Karasayev'in ismi verilmiştir.

mezunların mesleki kalitelerinin artmasına zemin oluşturduğu tartışmasız bir gerçektir.

Bağımsızlık yıllarında deneye dayalı sosyolojik araştırmalar devam etmiştir. Bu minvalde araştırılan konular elbette o dönemin talepleri doğrultusunda yapıldığına tarihin kendisi delildir. Son 25 yıl içerisinde ele alınan konular şöyledir: özel mülkiyet (özelleştirme), değişim süreçleri ve Pazar ekonomi sistemine geçiş, yoksulluk, yerel yönetim, insan hakları, cinsiyet eşitliği, etnik ilişkiler. Bu araştırmaların önemli bir kısmı Batının uluslararası enstitülerinin karşılıksız karşılamasıyla hayata geçirildiğini belirtmeliyiz.

Bağımsız Kırgızistan'da sosyoloji bilimine bağlı kadroların yapısı genişlemiştir. Önceden (90'lı yılların başında) doktora-kandidat seviyesindeki lisans üstü çalışmalar Rusya ve komşu Kazakistan'da yapılırken, 2005'ten itibaren yerli kandidat-doktora savunma jürileri oluşmuştur. Bu durum sosyoloji konusunda bilim insanlarının yeni neslini yetiştirmeye olanak sağlamıştır. Günümüzde Kırgızistan Sosyoloji Derneği'nin verilerine göre sosyoloji bilimleri 6 doktoru, 40'tan fazla ise kandidatu vardır. Bu kişiler din, aile, sosyal yapı ve katmanlaşma, çocuklar, sosyal yetimler, göç, cinsiyet, medya, siyaset, etnik ilişkiler, eğitim vb. konularda çalışmalar yürütmektedirler. 2012 yılından bu yana Kırgız sosyologları vatandaşlık ve milli kimlik konularında araştırma yapmaktalar.

Bilim adamı K.usein İsaev'e göre günümüzde Kırgız sosyolog araştırmacılarının 3 kuşak şekillenmekte olduğunu söyleyebiliriz. Birinci kuşak bilimsel çalışmalarını Rusya'da tamamlayarak diploma alanlar (1991-2000'li yıllar), İkinci kuşak lisans üstü çalışmalarını Rusya ve Kazakistan'da tamamlayanlar (200-2005'li yıllar), Üçüncü kuşak 2005'ten beri bilimsel çalışmalarını yerli lisansüstü jürielerde savunarak diploma alanlardır⁶.

Üçüncü nesli oluşturan bilim insanlarının bir özelliği de onların çoğunluğunun sosyoloji temelli altyapı bilimlerinin olmasıdır. Bunun yanı sıra onların arasında Türkiye'nin kaliteli eğitim kurumlarında bilim alan doktora derecesi (Phd) alanlar da vardır. Günümüzde genç bilim insanlarının Dördüncü kuşağı şekillenmekte olduğunu belirtmeliyiz. Bunların çoğunluğu 30 yaşa kadarki ve İngilizce öğrenmeye çalışanlardır. Kırgız sosyolojisinin dünya çapındaki ilim çevrelerine günümüzden de başarılı ve derin entegre oluşu bu gençlere namzettir diyebiliriz.

6 İsaev Kusein, *Kırgız Sosyolojyası: Kalıptanışı Cana Öniğüşü*, Bişkek 2010.

Sonuç

Sovyet döneminde oluşmaya başlayan Kırgız sosyolojisi, bağımsız Kırgızistan'ın çeyrek asırlık yeni tarihinde teorik ve pratik bilim, zamanın gerek görülen mesleği olarak şekillenme ve gelişme adımlarının zor yollarından geçmiştir. Bu tarihi bölümde Kırgız sosyolojisi neleri başardı? En önemlisi sosyoloji yükseköğretimde kurumsallaşarak devlet tarafından resmi kimliğe büründü. Meslek sevdalısı sosyologları yetiştirme altyapısı oluştu. Sosyolog bilim insanlarının kadro kaynağı birikti. Elbette şimdiki kadro potansiyeli yetersizdir. Bundan dolayı bu potansiyeli güçlendirme ve geliştirme geleceğe yönelik önemli bir konudur. Sosyolojik hizmet sektörü şekillendi. Günümüzde bu sektörde 50'den fazla yerli ve uluslararası danışman şirketleri kendi faaliyetlerini yürütmektedirler. Yerli sosyologlar birliği, dünya çapında sosyoloji çevresine katılarak Uluslararası Sosyoloji Derneğinin, bunun yanı sıra Türk Sosyologlar Birliğinin üyesi oldu. İşte Kırgız sosyolojisinin başarı listesi.

Maalesef gelişim ve başarıların yanı sıra çok önemli eksiklikler de vardır. Sosyoloji, toplumu anlamının, araştırmanın, tahmin yürütmenin ve modelleştirmenin verimli aracı olarak Kırgızistan'da kendine layık değeri bulabilmiş değildir. Özellikle pratik sosyolojik araştırmalar, ülkenin tarihi gelişim seyrinde yeterli seviyede dikkate alınmadan kenara atıldı. Örneğin belirttiğimiz üzere 25 yıl içerisinde köy ve merkezlere kadar ülke yaşamındaki önemli konuları içeren sosyolojik araştırmalar devlet tarafından göz ardı edilmiştir. Çünkü bu çalışmalar uluslararası kurumlar tarafından yaptırılmış ve karşılanmıştır. Milyonlarca ABD doları harcandı (bugün net miktarı belirlemek zordur). Fakat bu çalışmalar bizim toplum için iyi sonuçlar verdi mi? Bu tür araştırmaların gündemini belirlemeye devlet yeterli etki edememiştir.

Kırgız Devletini yönetmenin modern pratiğinde, bunun yanı sıra ülkeyi geliştirme programları belirlemede sosyolojinin imkânları çoğunlukla kullanılmamıştır. Örneğin son 18 yıl içinde “Kompleks Gelişimin Temelleri” (2001), “Yoksulluğu Azaltmanın Milli Stratejisi”(2003), “Yeni Ekonomik Siyaset”(2009), “İstikrarlı Gelişim Stratejisi”(2013-2017) gibi uzun süreli programlar hayata geçirildi. Bu stratejik belgelerdeki en önemli eksiklik sonuçları değerlendirme ve analiz etme sisteminin olmayışı veya yeterli seviyede çalışılmamasıdır. İşte bu yetersizliği yok etmede baş görev, sosyolojiye düşmektedir!

Günümüzde Kırgız Devleti 2040 yılına kadar hedeflenen “Temiz Toplum. Yeni Devir” istikrarlı gelişmenin milli stratejisini kabul etmenin eşiğindedir. Bu

uzun vadeli programı neticeli bir şekilde hayat geçirme duygusallığı değil bilimi temel almayı talep etmektedir. Bundan dolayı Kırgız sosyolojisi ilk metodolojiyi kullanmakla milli gelişim stratejisini başarılı şekilde hayata geçirmek için çok yönlü bilimsel destek göstermemiz gerekmektedir. Bununla birlikte geçiş döneminde hatta toplumu bilimle yönetme, mutlu yaşamı kurma görevine sosyolojiyi ekleme dönemine çoktan girilmiştir. Sosyolojinin tarihi misyonu budur diye düşünmekteyiz.

Kaynaklar

Bekturganov Kubanbek, “Kırgızstanda Sostsiologiyanın Kalıptanışı Cönündö”, *Koomduk İzildöölör Curnah*, No. 10, 2008, s. 46-51.

İsaev Kusein, *Kırgız Sostsiologiyası: Kalıptanışı Cana Önügüsü*, Bışkek 2010.

İsaev Kusein, Sırgabayev Samarbek, “Sostsiologdor Sunuřtayt: Sostsiologiya Arkıluu Turuktuu Önügüügö Karay”, *Slova Kırgızstana*, 2017 (URL: <http://slovo.kg/?p=94903>).

Nemeşina, L.Yu., *Kırgızstan'dağı Orustardın Etnostuk Tüzümünün Kalıptanışı*, Bışkek 2010.

Kırgızstandın Egemendüülügünö 20 Cıl: Sandar cana Faktılar, Bışkek 2011, (URL: <http://stat.kg/media/publicationarchive/5e7a8910-94da-47aa-8f9d-df80fa36134d.pdf>)